

La a me cunun'ie (bis)
Dorule, dor
 Să d'ie la nunta me',
 Că mn'i tare dor d'e ie, dor
Dorule, dor
 Măicuța m'i-o trimăs răspuns
 Pă aripa-celui vînt, dor
 Dragu mamii copt'il
 La nuntă nu pot să d'iu
Dorule, dor
 Că io-s moartă în mormînt
 La nuntă nu pot să d'iu, dor
 D'e-aice nu pot ieși
 La nunta ta a d'ini. (bis)
Dorule, dor
 Lutu-aista-i tare greu
 Mn'i-apasă sufletu mn'ieu,
 dor
 Groapa asta-ntun'ecoasă
 Nu mă lasă să d'iu acasa. (bis)
Dorule, dor
 I-am trimăs la tata carte
 Da și el e mort și-n groapă, dor
 N-am nici mamă, n-am nici
 tată
 Parcă sunt făcut d'in pt'iatră
 (bis)

Prof. PAMFIL BILȚIU

Crucile mortuare din satul Breb

Satul Breb este așezat pe versantul nordic al Munților Gutâi, în partea superioară a bazinului Mara. Așezarea se mărginește la nord cu satul Hoteni și Ocna – Șugătag, la sud – est cu satul Sârbi, iar la vest cu satele Mara, Desești și Hărniciești. Satul este străbătut de pâraiele Breboaia și Valea Mare, afluenți ai râului Mara.

Localitatea cuprinde teritorii, care în perioada medievală făceau parte din așezările ce apar în documente sub denumirile Valea Mare, Copăciș și Breb. În valea satului s-au descoperit vestigii din epoca bronzului.

Prima atestare documentară a localității este o diplomă a regelui Ludovic I de Anjou, fiul lui Carol Robert, din 20 martie, 1360, în care îl întâlnește pe românul Dragoș, fiul lui Giula, în moșiile Breb Copăciș, Slatina (Ocna Șugătag), Desești, Hărniciești și Sat Șugătag, diplomă care recunoaște drepturile acestei familii cneziale asupra acestor moșii.

Mai multe documente din secolele al XIV – lea, al XV – lea și al XVI – lea, se referă la diversele familii din acest sat, care l-au stăpânit, la relațiile sociale și conflictele dintre aceste familii.

Brebul din documentele familiale, din secolele al XIV – lea și al XV – lea apare sub denumirea de *Hodpataka*, adică Valea Brebului.

Etimologia cuvîntului se trage de la *brebul*, un mamifer care odinioară popula văile de munte și care astăzi este dispărut.

Așezarea este cunoscută pentru mlaștinile cu turbă, dar și pentru apele sale sulfuroase. Până în

1918 au existat aici băi, pe unde se crede că ar fi trecut însuși împăratul Iosif al doilea. De altfel, drumul Măriuchii care leagă orașul Baia Sprie de Ocna Șugătag prin Căvnic s-a construit în timpul împăratului Iosif al doilea.

Potrivit documentelor descendenți ai lui Dragoș au construit la 1531 o biserică de lemn pe locul numit Copăciș, la 1,5 kilometri de actuala așezare. Biserica a fost reclădită la 1626, pe un loc ce aparținea boierului

Foto Pamfil Bilțiu; Crucă închisă în cerc, cu acoperiș

**Albina ține în gură mierea dulce
 Și în dos acu veninos.**

Boteanu. Tot atunci s-au realizat și picturile. Ulterior la 1643 s-a intervenit prin lucrări de lărgire, iar la 1715 cu lucrări de reparații. În biserică se păstrează piese de mobilier vechi, icoane pe lemn și sticlă, ștergare, carte veche românească. Unul dintre clopote este datat 1796 cu inscripția *In domine speravi*.

În anul 1850 funcționa o școală confesională în casa cantorului Teodor Petran, iar în 1860 avea local propriu. În 1912 se dă în funcție nouă școală realizată prin grija institutorului Nicolae Vasile Doros, fratele acestuia. În 1903 se construiește casa parohială din lemn, veritabil monument de arhitectură țărănească. În 1880 ia ființă corul plugarilor din Breb, condus de institutorul Vasile Doros.

Brebul păstrează încă bine arhitectura tradițională, portul, tradițiile, ceea ce a atras mulți cercetători străini și români: Danielle Mason, Claude Karnouck, Sanda Golopenția S.U.A., Mihai Pop etc.

Prelucrarea lemnului la Breb, ca și în întregul Maramureș, datează din cele mai vechi timpuri, tradiția lui păstrându-se și în zilele noastre. Ne stau mărturie arhitectura tradițională, porțile, mobilierul țărănesc etc.

Trebuie să subliniem că în satele maramureșene cruceritul a fost o îndeletnicie permanentă pentru unii meșteșugari. Cercetările ne dovedesc că este vorba de o ocupație veche, nu numai în Maramureș, ci îndătinată în multe regiuni ale țării: Oltenia, Argeș, Sebeș -Alba, Buzău etc. Crucile funerare, în arta populară românească ne evidențiază genuri și forme deosebite. Diversitatea lor este expresia creativității meșterilor, a fanteziei lor infinite. Crucile funerare sunt purtătoare, nu numai ale diverselor stiluri, ci și ale unor variate semne simbolice, pe care meșterii le-au stilizat potrivit talentului și fanteziei lor. Pe bună dreptate G. Aldea considera crucile de lemn un important capitol al artei populare țărănești, ele fiind adevărate documente istorice și de arhitectură populară. Brebul are două cimitire, cel vechi, situat lângă biserica veche de lemn și cel nou aflat lângă biserica nouă din zid, ambele importante monumente de artă populară. Crucile de la Breb impresionează prin varietatea și valoarea ornamenticii. Una dintre formele cele mai interesante de cruci mortuare îndătinată în cimitirul vechi este crucea închisă în cerc sau roata solară cum mai este ea denumită în terminologia de specialitate. O formă aparte o constituie tipul cu circumferința roții ovale, formată din patru segmente, având marginea segmentelor dinspre interior vălurită și cu brațele vălurite și ele pe margini. (Văluritul este o cioplitură specifică artei populare, realizată prin tăieturi oblice și perpendiculare, prin care se realizează așa-numitul decor, care în terminologia populară poartă denumirea *în umeri*.) O particularitate a acestui tip de cruce rezidă în segmentele care leagă brațul vertical așezate în cădere oblică. Cu aproximație acest tip de cruce aparține sfârșitului secolului al XVIII – lea sau începutul secolului al XIX – lea. Numele meșterului nu ne este cunoscut. Sus și lateral, capetele segmentelor se îmbucă și se sprijină pe capetele brațelor, iar jos se sprijină pe stâlpul crucii. La locul de intersectare brațele se îmbucă în cress țărănesc. Înălțimea crucii este de 1,35cm, iar brațul orizontal măsoară 80 cm.

Cel de-al doilea model de cruce circumscrisă este tot din patru

Dorule, dor

La nuntă nu am părinți
Că îs morți și-s în mormînt,
dor

Dorule, dor

N'ime pă lume' asta
N-are durere ca ș-a mea, dor
Să nu am la a me' nuntă
Pă tată și mama scumpă)bis
Dorule, dor

*Lucian Giurge, 23 ani,
Tămaia, 1975*

Începutul sie cum a si, la sfârșit să sie bine.

A. 20

Foicică de tiper

Foicică de tiper (bis)
 Dragu mn'i să fiu miner (bis)
 Să lucru pă galerie (bis)
 La mină la Baia Sprie (bis)
 Când în şut io oi intra (bis)
 Oi începe a cînta (bis)
 Că-s miner şi-mi place
 mie (bis)
 Ca să lucru-n Baia Sprie (bis)
 Şi cînd şutu l-oi găta (bis)
 Iar oi cepe a cînta (bis)

Viaţa minerului (bis)
 Din fundu pămîntului (bis)
 Nu da doamne nimănu (bis)
 Viaţa minerului (bis)
 Viaţa minerului (bis)
 Când îi somnu cel mai
 dulce (bis)
 Îşi ie straiţa şi să duce (bis)
 Mîndru ţară mîni acasă (bis)
 N-are cine s-o iubească (bis)

segmente, având marginile vălurite. Segmentele care ca şi la primul tip cad oblic pe stâlp se îmbucă în creşt ţărănesc. La acest tip întâlnim decorul, având ca motiv torsada. Umerii, situaţi la extremităţile braţelor, ne sugerează semnul crucii, ceea ce apropie acest tip de crucea cu pui, de intensă circulaţie în acest cimitir. Torsada împodobeşte, atât roata solară, cât şi braţele, ceea ce ne sugerează funcţia magică a acestui motiv de mare vechime şi circulaţie. Crucea este datată 1937. Numele meşterului nu ne este cunoscut. Ca şi celelalte tipuri de cruce este construită din lemn de stejar. La crucea închisă în cerc, distingem, în acest cimitir, mai multe variaţii pe aceeaşi temă. Un model se deosebeşte totuşi prin acoperişul semicircular din tablă, în care unii cercetători descoperă o influenţă a catolicismului. Torsada roţii solare este încadrată de două chenare, ornate prin incizare în dinte de lup, iar stâlpul către margini este ornat suplimentar tot prin incizare, cu dintele de ferăstrău. Pe stâlp torsada este prinsă de către două brâie, care ţin de dezvoltarea motivului torsadei. Crucea este o replică a unui model vechi, pe care l-a înlocuit, realizată de către meşterul local Gheorghe Pop a Niţii, care o şi semnează şi datează în chirilice, 1969. Crucea are dimensiunile 173 X 84 cm. Acoperişul din tablă este un substitut al celui mai vechi din scândură sau şindrilă. Un model interesant de cruce, derivat, posibil, din cel cu crucea circumscrisă este cel a cărei cruce are braţele prinse la capete de două segmente care alcătuiesc un semicerc. Este o cruce semicirculară (semicircumscrisă). Cele două segmente au capetele prinse de braţe, având marginile interioare vălurite. Braţele şi stâlpul sunt vălurite pe ambele margini. Este prevăzută cu acoperiş semicircular din tablă şi este datată 1982.

Sub aspectul semnificaţiei, funcţia solară a acestui tip de cruce este evidentă. Ea ne-a fost argumentată şi de către cele sugerate de către localnici, care ne-au avertizat că este vorba de *soarele rupt* sau *frânt*, care nu semnifică altceva decât sfârşitul lumii, ceea ce ne sugerează că multe dintre operele de artă populară sunt reflexul unor credinţe de tot felul, mai ales din grupa celor cosmogonice. Roata solară, alături de cerc, constituie unul dintre motivele de bază ale artei noastre populare, fiind stilizată în diferite variante. Potrivit unor cercetări acest motiv este frecvent întâlnit în arta universală în sud – vestul Angliei, Ţara Galilor, Irlanda, Insulele Herbine, nord – vestul Scoţiei, toate ţinuturi de vechi tradiţii celtice. Rezultă că motivul este pus şi pe seama unor influenţe celtice, unde a avut şi o semnificaţie specială, înportanţa lui fiind confirmată de intensă circulaţie a lui pe monedele celtice. Maria Cartianu, analizând acest motiv, menţionează că se găseşte pe porţile de intrare în curţi şi la case, pe crucile din cimitirele din Maramureş, dar şi în anumite sate dinspre Munţii Apuseni şi îl consideră de influenţă celtică. Mai putem aminti legat de marea lui răspândire că motivul crucii închise în cerc cuprinde toată Valea Dâmboviţei şi Argeşului. Sub aspectul vechimii, aşa cum arată cercetările, crucea închisă în cerc, pe care o întâlnim şi pe culmea dealurilor şi munţilor se găseşte şi pe plăcile de mormânt datând din primele trei secole după Cristos, înainte ca biserica să fi adoptat semnul crucii ca simbol al creştinismului. Gh. Aldea menţionează că crucea închisă în cerc poate fi văzută între

volutele unui capitol încă din secolul al șaselea, la catedrala din Nantes, construită la 558 de către Episcopul Felix.

Sub aspectul semnificației, Crucea închisă în cerc este în simbolistica creștină reprezentarea lui Dumnezeu și a lumii. Crucea reprezintă pentru lumea creștină divinitatea, iar cercul lumea pe care o domină. Crucea este păzitoarea a toată lumea.

Ca motiv de largă circulație în arta populară românească, torsada care apare pe monumentele religioase, la chenarele ușilor și ferestrelor, caselor și bisericilor, pe crucile de piatră și vechile troițe este și el de o considerabilă vechime. Dar cea mai mare vechime este torsada în relief, în secțiune semicirculară, uneori în două rânduri sau chiar trei paralele. O altă familie de cruci mortuare față de care meșterii locali au manifestat un interes aparte, este aceea cu pui (cruci multiplicat, care probabil la origine au constituit reduplicări mitico – magice. Toate tipurile fac parte din grupa crucilor cu trei brațe, care după unele opinii figurează modelul rămuros al copacului.

Cel mai vechi tip din această grupă este crucea cu toate brațele vălurite

Foto P. Bilițiu, Cruce din fontă cu capetele brațelor lobate

pe ambele margini, având capetele lobate. Multiplicarea se realizează prin aplicarea la capetele brațului mijlociu a câte unui braț mai mic. Crucea are înălțimea de 95 cm, brațul lung având 92 cm, iar cele de sus și de jos 53 cm. Am putea-o data la finele secolului al XIX – lea sau chiar mai devreme. Un alt tip din această grupă este crucea cu brațe și ele vălurite, la care prin creștături oblice și perpendiculare umerii sunt scoși bine în evidență, datorită adâncimii creștăturilor.

Toate brațele, atât cele orizontale, cât și cele verticale se îmbucă în creșt țărănesc și sunt cusute cu cuie din metal. Crucea are acoperiș în două ape, din scândură în pantă repede, având rolul de a îndepărta cu ușurință apa ploilor și zăpada și ca atare de a proteja crucea, care impresionează prin echilibru și simetria perfectă a structurii. Un tip interesant din această grupă este crucea tot cu trei brațe mai late și mai groase, având căciulă la ambele capete și care ne amintește de troițele cu căciulă pe care le întâlnim în Muntenia.

Sunt de efect și la acest tip umerii, care la capetele brațelor par a

Că bădița i-o plecat (bis)
La mină și u-o lăsat (bis)

*Lucian Giurge, 23 ani,
Tâmaia, 1975*

A. 21

Cine nu-i mâncat de rele

Cine nu-i mâncat de rele (bis)
Nu horească horile mele
Horiașcă, horile lui
Și nu spuie nimănu
Cine nu-i mâncat de rău
Nu horească ce horesc eu
Horească hore care-i place
Și mn'ie îmi deie pace
Nu horesc că știu hori
Horesc de doru mamii
Nu horesc că-s horitor
Horesc de-a măicuți dor.

*Lucian Giurge, 23 ani,
Tâmaia, 1975*

A. 22

Plînge-mă, mamă, pă mine

Plînge-mă, mamă, pă min'e (bis)
Căci altu nu ai pă cin'e (bis)
N'ici la cămin n-oi mai mere (bis)
N'ici altu ban'i nu ți-oi cere (bis)
N'ici n-oi mere sara-n sat (bis)
Să hii, mamă, cu bănat (bis)
N'ici în sat, n'ici pă uliță (bis)
Să hii mamă tu mîhn'ită (bis)
Lasă, mamă, că-i vide măi, măi (bis)
Apă răce nu-i mai be' (bis)
Adusă d'e mîna me' (bis)
Tu măicuță nu-i mai be, măi (bis)
Ț-or aduce strin'ii (bis)
Și-i be d'e ți-a trebui, măi (bis)
D'e nu ți-a trebui nu-i be (bis)

**Foto Colecția
JANETA CIOCAN**

Și-nșată-i rămin'e, măi (bis)
Vai , măicuță, nu ți-î dor (bis)
Să nu mă veyi pîn' ocol (bis)
Vai, măicuță, nu ți-î jele (bis)
Cînd îmi vezi hain'ile mele (bis)
N-are cin'e le-mbrăca (bis)
Și nici cin'e le purta, măi (bis)
Greu îi, doamn'e, la străin'i (bis)
Ca și desculț pîntre stin'i (bis)
Că străinu-i tăt străin (bis)
D'e li-i purta tăt în sîn, măi (bis)
Numai-o dată îl pui jos (bis)
Ș-a zîce că-n sîn o fost. (bis)

*Lucian Giurge, 23 ani, Tâmaia,
1975*

Baladă

A. 23

Iubitu-s-o iubit

Iubitu-s-o iubit
On fecior d'e gazdă mare
C-o fată săracă tare

reprezenta semnul crucii. Brațele, la locul de intersectare se îmbucă în acest creșt țărănesc, fiind cusute cu cuie metalice. Crucea are acoperiș semicircular, din tablă. Crucea este datată 1939, dar nesemnată.

Dintre crucile mai recent construite, dar care perpetuează modele vechi se evidențiază cea cu brațe egale și stâlp (așa numita cruce greacă), având ca decor principal torsada, care slujește drept chenar al decorului secundar realizat prin incizie și eliminarea unui strat de lemn. Decorul secundar central figurează răstignirea lui Isus pe o cruciță cu brațul orizontal mai lat, apoi printr-o altă incizie obținută prin eliminarea a încă unui strat de lemn este realizat în filigram motivul geometric, care se remarcă prin discreția lui. La gâtul crucii torsada îmbracă pe marginile laterale ale stâlpului soarele frânt, care este reprezentat în formă opusă celui de la gât în nișe. Crucea are capetele treflate, motiv și el de largă răspândire în arta noastră populară.

Din familia crucilor cu brațele treflate sunt de efect cele cu brațul orizontal subțiat prin tăietură dreaptă de o parte și de alta până la stâlp, având ca decor torsada în relief realizată prin incizare și care figurează crucea. Capetele brațelor au trefla mărită și decorată cu rozeta realizată prin linii incizate. Stâlpul este prevăzut cu șanțuri pe margini. Crucea are acoperiș semicircular din tablă.

Un tip și el mai vechi cel puțin sub aspectul decorului este crucea mai înaltă cu capetele brațelor lobate, cu brațul orizontal mai lung și subțiat la capete prin tăieturi oblice pe ambele margini cu stâlp în formă de soclu și cu acoperiș în două ape din scândură.

Crucea are ca decor central vrejul, bine stilizat care reprezintă o compoziție echilibrată, iar ca decor secundar crucea are realizat prin incizare rozeta circumscrisă, iar la baza stâlpului rozeta circumscrisă dublu, într-o rozetă stelară. Trebuie să subliniem că viața de vie cu vrej, struguri sau frunze, ca motiv ornamental simbolic a fost admisă de către biserica răsăriteană. În 1905 ieromonahul Elia Miron Cristea semnală în cimitirul bisericii parohiale din Putna și peste tot în Bucovina frumosul obicei al românilor de pretutindenea de a amplasa pe câmp, la răspântia drumurilor, în vârful colinelor a crucilor frumos cioplite de piatră și pe toate era sculptată viața de vie, iar la mijloc un potir (Potirul poartă sângele lui Cristos - vinul). Din familia crucilor de metal turnate, pătrunse printre grupele foarte numeroase ale celor din lemn sub influența catolicismului surprind cele vechi, remarcabile pentru grija cu care sunt realizate formele și volumele prin turnare. Crucea are brațele la capete lobate, brațul vertical fiind mai lung și fixat într-un postament de beton. Personajul central în relief este vegheat la baza stâlpului de alte trei personaje între care Maica Sfântă și Maria Magdalena. Brațele au marginile drepte, care slujesc drept chenar al motivelor geometrice realizate și ele prin turnare. Crucile mortuare maramureșene reprezintă un capitol valoros al artei populare locale. În construcția lor meșterii au investit talent, fantezie, multă creativitate și originalitate, toate rezultând opere de înaltă valoare.